

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1741

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546628

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546628> | LOG_0059

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546628>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

EXPLICATIO

UYTLEGGING

Tabula Vigesima Tertia,

Van de drie en twintigste Plaat,

Exhibentis ramum *Tamarindi*, quæ *Affam Java* incolis vocatur

- A. *Folium superiore parte* conspiciendum præbet.
 B. *Folium inferiore sua parte* sistit.
 C. *Florem* omnibus partibus absolutum.
 D. *Fructum* seu *siliquam* demonstrat.
 E. *Osficula* ejus *seminalia*.

Dewelke vertoont een Tak van de *Tamarinde-boom*, die *Affam Java* by de Inlanders genaamt wert.

- A. Wyft aan het *blad* in zyn oppervlakte.
 B. Het *zelve* van onderen te zien.
 C. Vertoont een *bloem* met al deszelfs deelen.
 D. De *vrucht* ofte *peul*.
 E. Deszelfs *Zaaden*.

OBSERVATIO.

TAMARINDUS describitur a Ray. in *hist. pl.* p. 1748. & ejus synonyma occurrunt plurima in *Sloan. Catal. pl. Jam.* p. 147. & *Thes. meo Zeyl.* p. 222. vide & *Tournef. inst.* p. 660. & *Dale Pharmac.* p. 507. *Tamarindi.* *J. Baub. tom. 1.* p. 422. *Marogr. Brasil. hist.* p. 107. vide & *H. Cliff.* p. 18. & *Balam-Pulli.* in *Hort. Malab.* vocatur *tom. 1.* p. 39. *Tab. 23.* *Tamarindus Orientalis* a *Blakwel. Herbal. Tab. 221* exhibetur, *Occidentalis* vero ibidem. *Tab. 201.*

AANMERKINGE.

De *Tamarinde-boom* wert by Ray beschreven in zyn *hist. plant.* pag. 1748. en daar van zyn veele Schryvers en benamingen aangehaalt in de *Catal. van Sloan. pl. Jamaic.* pag. 147. als mede in myn *Thes. Zeyl.* pag. 222. verders zie hier over *Tournef.* in zyn *inst.* pag. 660. en *Dale* in zyn *Pharmac.* p. 507. als mede de *Hortus Cliffort.* pag. 18. *J. Baub.* in zyn eerste deel pag. 422. en *Marograv.* in de *hist. van Brasil.* pag. 107. en in de *Hortus Malabaricus* eerste deel, pag. 39. *Tab. 23.* wertze *Balam Pulli* genaamt. De Oost-Indische *Tamarinde* wert by *Blackwel Herbal. Tab. 221* verbeeldt, en de West-Indische. *Tab. 201.*

CAPUT TRIGESIMUM TERTIUM.

XXXIII. HOOFDSTUK.

*Malum Granatum. Delima.**Granaat - Boom.*

Granatæ arbores in India tantum frutescunt, immo plerumque breviores sunt quam in Europa, sese in varios tenues dispergentes truncos, ac vix ita dirigi potest, ut unum tantum gerant stipitem: Cæterum tam forma quam fructibus omnino convenit cum Europæa, unde non ample hic eam describam & tantummodo ejus quasi faciam mentionem, notans fructuum saporem neque dulcem neque acidum, sed quasi mixtum ac vinosum esse: Ejus ramuli sunt ita longi ac teneri, ut sint fulciendi, quum alias pondere fructuum facillime frangerentur. Optimos ferunt hæc arbores fructus, si in hortis vel in planis areis prope ædes plantentur, ac circa eas lapideus locetur arcus, sæpiusque amputentur, facillime enim perit hæc arbor, si non humana cultura sustentetur. Osficulorum color plerumque est roseus seu ruber ut in Europæis; occurrit autem hic in India alia species, quæ alba pernitius gerit osficula. In initio ficcorum mensium, h. e. Octobri, sicca dejicit folia, ac furculos emittit, qui subsequenter mensibus flores producant.

Nomen. Latine *Malum Punicum*, & *Granatum*, Belgice *Granaat-Appel*. Arabibus *Ruman* seu *Roman*, quod originem habet ab Hebræo *Rimmon*, & hinc Hispanica lingua *Romana*, & Portugallica *Romanca*: Malaice *Delima*: Sinensibus *Saliu* vel *Tsjialiu*.

Locus. In omnibus hisce orientalibus reperitur infusus, sed non copiose, hinc inde enim quidam tantum in hortis occurrunt ejus frutices: In Sina frequenter crescit, ibique in parvæ arboris formam.

Ufus. De ejus natura ac viribus hic non multa commentari est animus, quum in Europæis libris sit satis descripta, ac tantummodo demonstrabimus, quos in usus Indi illam adhibeant. Ejus cortices ac interiora osficulorum grana multum usurpantur contra *Diarrhæam* & *tenesum*; si contendantur, & cum *Oryzæ aqua* assumantur. Flores aquæ incoquere, illisque os colluere conducit iis, qui gingivas habent flaccidas, nec manducare possunt. Et uti in Europa silvestris occurrit species, quæ non nisi flores gerit, ac peculiari nomine *Balaustium* vocatur, sic quoque in India rara occurrit species, quæ nil nisi flores producit, neque in silvis crescit, sed summa cura in hortis colitur ab florum elegantiam. Ejus frutex ac folia cum vulgari quidem conveniunt, sed flores sunt majores, ac magnitudinem imperialis habent nummi, plurimis

con-

DE Granaten blyven in Indiën ook, maar als een struik, ja doorgaans nog korter dan in Europa, zig in verscheide dunne stammen uitbreidende, en men kanze qualyk daar toe brengen, datze maar met eenen opschieten. Anders zo aan gedaante, als vruchten is dezen boom de Europiaansche tenemaal gelyk, dies ikze alhier niet breeder en zal beschryven, en alleenlyk maar aanroeren, dat de smaak van de vruchten, nog zoet, nog zuur, en als gemengt of wynachtig is: De ryskens zyn zo lank, en teder, dat menze veeltids stutten moet, of zouden anders door de zwaarte van de vruchten ligt komete breeken: Zydragen best, als menze in de boven ofte op de vlakke erven, by de huizen plant, ook een hooge steenen voet daarom legt, en wat dikwils besnoeit: Want dezen boom gaat zeer ligt uit, als men de band daar niet aan en houd: De couleur van de korrels in 't gemeen is Roosse-root, gelyk in Europa, doch men vint hier in Indiën ook een slag, die gants wit blyven. In 't begin van de drooge-Mousson, dat is in October, begint by zyne drooge bladeren weg te smyten, en jonge scheutjes voortbrengen, waar op dan in de volgende maanden ook de bloemen volgen.

Naam. In 't Latyn *Malum Punicum*, *Granatum*, in 't Duits *Granaat-Appel*, *Arabies Ruman*, of *Roman*: *Afkomstig* van 't *Hebreuwische Rimmon*, en daar na het *Spaansche Romana*, en het *Portugeesche Romanca*. In 't *Maleys Delima*, *Sinees Saliu*, of *Tsjialiu*.

Plaats. Men heeftze door alle deze Oostersche Provinciën, hoewel niet in overvloed, maar slegts hier en daar eenige struiken in de booven: In Sina wastze overvloediger, en wert aldaar een kleine boom.

Gebruik. Van zyne aart en kragten zullen wy alhier mede niet veel ophalen, als zynde genoegzaam in de Europiaansche boeken bekend, maar alleenlyk aanwyzen, waar toe onze Indianen dezelve gebruiken: De schaale, en binnenste steenen in de korrels, werden veel gebruikt tegens de buikloop, en persing, als menze stampet, en met gekookt ryswater inneemt. De bloem in water gekookt, en dan in de mont gehouden, is goet voor de gene, die een los tandvlees hebben, en daar door niet eeten kunnen: En gelyk men in 't Vaderland ook heeft de wilde Granaten, die niets dan bloemen dragen, en in 't byzonder *Balaustium* genoemd worden: Zo heeft men hier in Indiën ook een zeldzame zoorte, die wel niets dan bloemen draagt, doch niet in 't wilt wast, maar wel ter degen, en zorgvuldig in de booven opgebracht, of aangequeekt wert: En dat wegens de fraaygheit van de bloemen: Zynde de struik

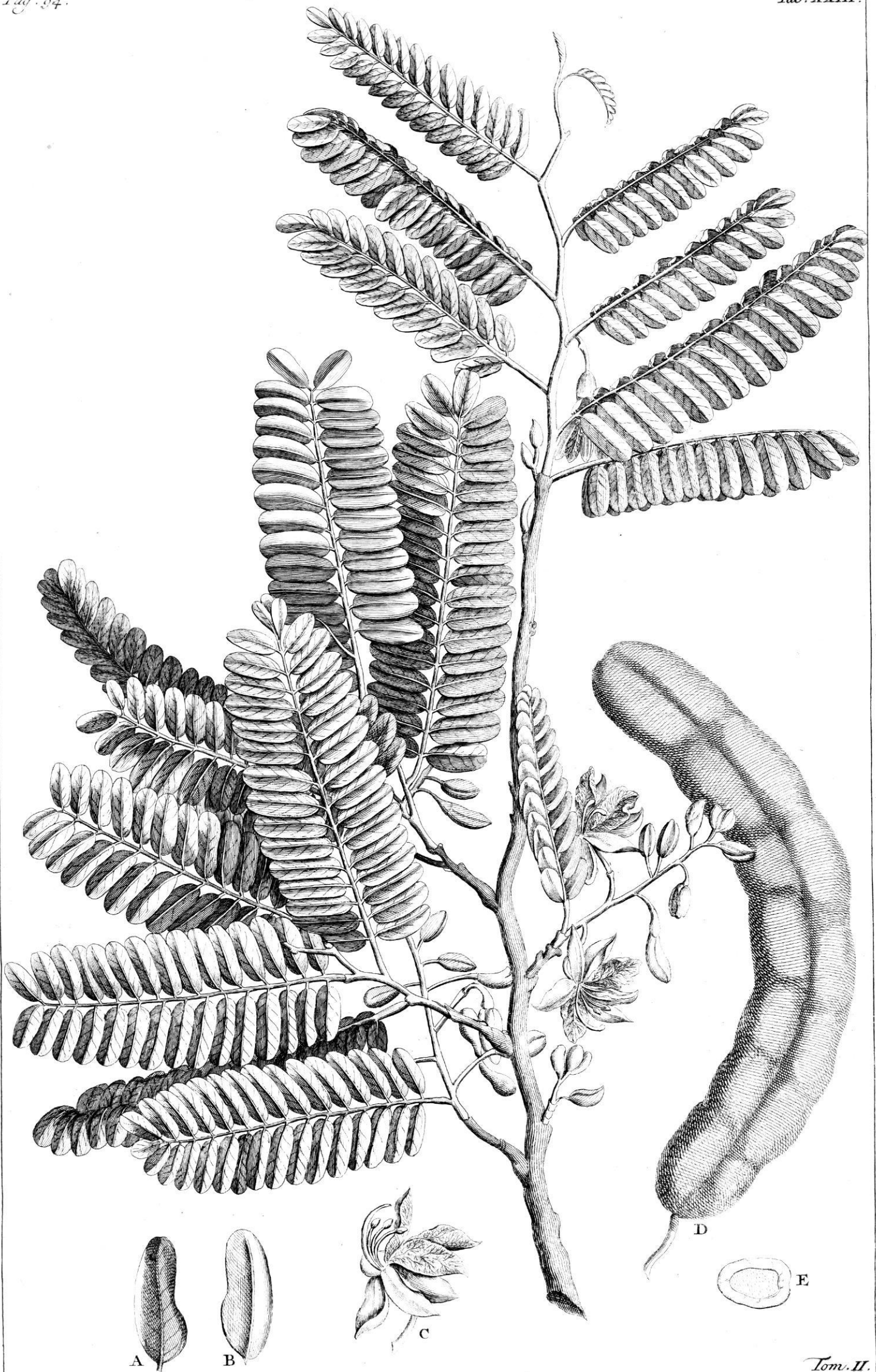

Fig. 2.

Fig. 1.

constantes reflexis petalis, adeoque adunatis, ut floris fundus per illa conspicui nequeat. Vulgatissimi flores sunt coccinei, instar illorum, qui fructus producunt, licet quidam etiam occurrant, qui albissimi sunt, & alii incarnati. Omnes autem penitus inodori, ac tantummodo oculos oblectantes: quum vero adeo brevibus succrescant pedunculis, ut vix manibus teneri possint, & Malaicenses tamen hifce capillitium suum amant ornare, hinc ut melius eum in finem illis possint uti, supposititium addunt ipsis petiolum: Malaice vocatur *Delima Wangza*, quod autem Javanense videtur nomen, denotat enim Magnatum florem: Ternatensibus vocatur *Lima Suflo*. Nullum alium ejus novi usum, nisi quod hortorum ornamento inserviat, ejusque propagatio fit mensibus pluviosis per furculos terræ commissos.

In Sina binæ Granati sunt species, cujus prima ac præcipua vocatur *Butliu*, quod pronunciat *Bulliu*, h. e. *Granatum Melleum*, quum ejus poma seu fructus dulcissimi sint saporis, ejusque officula grana gerant nunc majora, nunc minora. Altera species dicitur *Tscholiu* h. e. *Granatum lapidosum*, quod vinosum habet saporem, sed parva gerit granula, majoraque officula, unde cum Indica plurimum convenit; Prima specie calidioribus utuntur diebus ad ventriculum refocillandum, alteram autem in usum advocant medicum ad omnes Diarrhæas sistendas: quum autem ejus cortices atque granula aquæ soli incocta austerum & ingratum dant potum, hinc binæ adduntur in coctione gallæ Quercus cum frusto Putsjoc, & tantillo Mellis, cribratusque hic propinatur potus. Huic supereditur pulpa *Soccuncapas* cocta, & in pultem contrita, cumque pauco melle mixta: Hoc autem Medicamentum tantum convenit in Dyfenteria & tenesmo, non autem in Cholera, ubi mel nocet. Certis annis aliquid peculiare invenitur in Granati foliis, in suprema enim eorum parte tuberculum excrescit instar viridis *Catjang*, optime referens formam Cranii cadaveris, seu Simiæ, primo cinereum, dein fuscum, quumque hæc capitula sese aperiant, papilio exit cinereus, inque iis observari potest, quod alii antea papilionem sua in hocce folio deposuerint ova: de talibus vero capitulis crania referentibus postea in *Vidara* ulterior fiet mentio.

EXPLICATIO

Tabula Vigesima Quarta,

Cujus *Figura prima* exhibet ramum *Punicae floriferæ* & *frugiferæ*, ubi ad Litt.

A. *Fructus* ejus *apertus*, ut *Osficulorum situs* appareat, conspicitur.

Figura secunda ramum exhibet *AURANTII* *Pompelmoes* dicti, *fructu omnium maximo*, ubi litt.

B. Naturalem hujus fructus formam denotat.

OBSERVATIO.

Punica hoc genus vocatur a *Cæsalpino* & *Linnaeo* in *H. Cliffort.* pag. 184. & *MALUS PUNICA* in *Sloan. Catal. pl. Jamaic.* p. 201. ubi citatos vide auctores, hujusque arboris varietates; quæ eleganter delineatæ inveniuntur in *Blackwel. Herbal Tab.* 97. & *Tab.* 145. flore pleno, vide porro *Plukn. Almag.* pag. 240. describitur quoque a *Valent.* in *Amboina* pag. 191. Spinosa autem ejus species in *Thefauro nostro Zeylanico* occurrit pag. 111. quæ Granata *Malus Zeylanica* spinosa ibi vocatur, quæque in Malabara etiam crescit, & in *Hort. Malab. part.* 4. *Tab.* 13. *Katunaregam* dicitur.

struik, en bladeren de gemeene wel gelyk, maar de bloeme is wat grooter, in de ronte als een Ryksdaalder, met veele gekrulde blaadjes, en die zo digt aan, en op mal-kander, dat men daar geen bodem door zien en kan. De gemeenste zyn levend scharlaken-root, gelyk die van de vrucht-dragende, ook vint menze wel spier-wit, en sommige wat gemengt: Doch alle gants zonder reuk, en alleen maar de oogen vermakende, en dewylze op zo korte steelen wassen, dat menze qualyk vatten kan, en echter de Maleyers dezelve gaarne in de bairen dragen, zo plegenze een valsche steel daar aan te steeken, om haar te beter te kunnen gebruiken: Men noemtze in 't Maleys *Delima Wangza*, doch 't welk veel eer voor een Javaansche naam te houden zy: Want het wil een Vorsten of Heere bloem zeggen, en in 't Ternataans *Lima Suflo*. Ik weet daar van geen ander gebruik, als dat menze in de booven plant tot een cieraat: En baare voortplanting geschiebt in de regen-maanden met ryskens, die men in de aarde steekt.

In Sina heeft men tweederlei slag van Granaten, de eerste en voornaamste soort genaamt *Butliu*, het welk men uitspreekt *Bulliu*, dat is boning-Granaten, om dat de Appelen, of vruchten zeer zoet van smaak zyn, de korrels groot, en kleine steenen hebbende, het ander geslagt bietenze *Tscholiu*, dat is, steenagtige Granaat, zynde wynachtig van smaak, doch heeft kleene korrels, en daar in groote steenen, dierhalven met de Indiaansche meest overeenkomende: En de eerste gebruikenze by heete dagen om de maag te verkoelen: en de andere tot medicyn, om alderhande buik-loop te stoppen; doch dewyl deze schillen en korrels alleen in water gekookt, een barschen en wrangen drank maaken, zoo doet men in 't kooken daar by een paar *Galnooten*, een stukje *Putsjoc*, met een scheutje boning, en drinkt het wel geklenst zynde, zoodanig in. Daar op eet men dan het merg van *Soccuncapas*, eerst gekookt en tot een pap geveeven, midsgaders een weinig boning daar onder gemengt zynde: dan dit recept is maar alleen dienstig in roode-loop en perssing, doch niet in de graauwe loop, daar boning geen goet in en doet. In sommige jaaren vint men ook aan de Granaat-bladeren iets bezonders, namentlyk op hun bovenste vlakke een knopje wat grooter als een groene *Catjang*, zeer naby verbeeldende de gedaante van een doods-hoofje, of een apen-kop, eerst graauw en daar na bruin, als wanneer deze knopjens open bersten, en graauw-witte *Uiltjes* uitlaaten, die veel groter zyn dan de huisjes waaren, en men kan zien, dat zy door andere voorgaande *Uiltjes* daar op gebragt of gezet zyn: Van hoedanige en diergelyke doods-hoofjes hier na breeder over de *Vidara* verbaal wert gedaan.

UYTLEGGING

Van de Vierentwintigste Plaat,

Welkers eerste *Figuur* vertoont een Tak van de *Granaat-boom*, met bloemen, en vruchten beladen, alwaar de letter

A. Wyft aan een geopende vrucht, op dat de plaatsing der Zaat korrelt gezien werd.

De Tweede *Figuur* vertoont een Tak van de *Pompelmoes*, of te de *Orangie boom*, met de grootste vruchten, alwaar de letter

B. De natuurlyke gedaante dezer vrucht verbeeldt.

AANMERKING

Dit geslagt werd *PUNICA* van *Cæsalpinus* & *Linnaeus* in de *Hortus Cliffort.* p. 184. en *Malus Punica* by *Sloan.* in de *Catal.* van de *Jamaische planten* p. 201. genaamt, alwaar de verdere aangehaalde Schryvers en de veranderingen van deze boom te vinden zyn, dewelke zeer fraai afgebeeld voorkomen, in het *Herbal* van *Blackwel Tab.* 97. *Tab.* 145. met de dubbelde bloem zie verders *Plukn.* in zyn *Almag.* pag. 140. en werd mede beschreven van *Valent.* in de beschryving van *Amboina* p. 191. en de doornachtige soort hier van wert vermeldt in onze *Thef. Zeyl* pag. 111. dewelke doornachtige Zeylonfche Granaat-boom genaamt werd, en die in Malabara groeit, komt voor in het vierde deel van de *Hortus Malabaricus Tab.* 13.